

Broj: Oi-K-BL-118/24

Datum: 22.2.2024. godine

Komitet Ujedinjenih nacija za prava osoba se invaliditetom
crpd@ohchr.org
n/r sekretara Komiteta

Izveštaj Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine o primjeni UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini

I. UVOD

Institucija Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Institucija) uspostavljena je 1996. godine, u skladu s Aneksima IV i VI Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Prema članu 1. Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ br. 19/02, 35/04, 32/06 i 61/23) je nezavisna institucija, uspostavljena s ciljem promovisanja dobre uprave i vladavine prava i sloboda fizičkih i pravnih osoba. Institucija je istovremeno i tijelo za jednakost i centralna institucija za slobodu pristupa informacijama i vrši poslova nacionalnog preventivnog mehanizma. Od svog osnivanja Institucija je akreditovana od strane GANHRI Podkomiteta za akreditaciju u statusu “A” u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvecniju protiv torture. U Instituciji uspostavljen je Odjel za praćenje ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom kojim je nadležan za zaštitu i promociju prava osoba sa invaliditetom.

U pisanju Izveštaja, Ombudsmeni BiH će se osvrnuti na preporuke UN Komiteta za lica prava sa invaliditetom date u Zaključnim razmatranjima.

II. OPŠTI KOMENTARI

Bosna i Hercegovina je 12. marta 2010. godine ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i Fakultativni protokol („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori“ broj 11/09) Prezentacija ovih opservacija sačinjena je na osnovu nadležnosti utvrđene u Ustavu Bosne i Hercegovine, te ustavima entiteta (Ustav Republike Srpske i Ustav Federacije BiH). U skladu s tim, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine je nadležno za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti Bosne i Hercegovine i koji se odnose na utvrđivanje osnovnih principa koordiniranja aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu u oblastima: zdravstva i socijalne zaštite; penzija; nauke i obrazovanja; rada i zapošljavanja; kulture i sporta.¹ Prema odredbi člana III/3 Ustava Bosne i

¹Član 12. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BiH”, br. 5/03, 42/13, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09, 103/09, 87/12, 6/13 i 19/16

Hercegovine, socijalna politika i socijalna zaštita su u isključivoj nadležnosti entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, a u Federaciji Bosne i Hercegovine je oblast socijalne zaštite je zajednička nadležnost Federacije BiH i kantona.

III. POZITIVNI ASPEKTI

U ovom poglavlju sačinice se pregled najvažnijih dokumenata koje su donijele nadležne vlasti u Bosni i Hercegovini, koji su usmjereni na realizaciju Preporuka Komiteta i unapređenje položaja lica sa invaliditetom:

1. Vlada Federacije BiH donijela je *Odluku o izradi Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2022-2027. godine*. U Republici Srpskoj usvojena je *Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2017.-2026.*
2. Utvrđen *Nacrt zakona o zaštiti mentalnog zdravlja Federacije Bosne i Hercegovine*², koji je trenutno u parlamentarnoj proceduri. Ovim zakonom se na jednom mjestu reguliše zaštita mentalnog zdravlja na sva tri nivoa organizacije zdravstvene zaštite (primarna, sekundarna i tercijarna) te po prvi put decidno utvrđuju načela na kojima se ovaj sistem treba zasnivati i utvrđuje set prava osoba s mentalnim poremećajima, što do sada nije bio slučaj. (Preporuka Komiteta broj 27., 29., 33. i 45.)
3. U Federaciji BiH usvojen je *Zakon o ustanovama socijalne zaštite* (Službene novine FBiH“, broj 64/22) u čijem procesu donošenja su učestvovali i Ombudsmeni, putem upućivanja komentara na Prednacrt Zakona. Značajno je spomenuti da niz preporuka Ombudsmena je uvršten u tekst navedenog zakona. (Preporuka broj 35.)
4. Utvrđen *Nacrt zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške osoba s invaliditetom* kojim se utvrđuju definicije osoba s invaliditetom i samog invaliditeta, jedinstvena načela i institucionalni model za ocjenu stepena invaliditeta, okvir i jedinstven pristup materijalne podrške osobama s invaliditetom. Također, utvrđuju se osnovna prava, obim i uslovi pod kojima se ostvaruju, osnovica za ta prava, te finansiranje, svrha isplate novčanih naknada za priznata prava, postupak za ostvarivanje osnovnih prava, nadzor nad primjenom zakona i druga pitanja od značaja za ostvarivanje osnovnih prava osoba s invaliditetom na području Federacije BiH. Ombudsmeni će pratiti proces usvajanja navedenog zakona. (Preporuka Komiteta broj 9.)
5. Upravni odbor Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja u Federaciji BiH usvojio je *Pravilnik o jedinstvenim kriterijima i pravilima postupka medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja* („Službene novine FBiH“ broj 63/21) kojim se uređuju jedinstveni kriteriji i pravila postupka medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja, koje se vrši na Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja. Pravilnik sadrži jedinstvenu Listu invaliditeta, te je značajno istaći da je usvajanjem navedenog Pravilnika, prestala primjena Uputstva koje se ranije primjenjivalo uz Listu invaliditeta. Na taj način je uvaženo

² 06.10.2022. godine

dugogodišnje insistiranje Ombudsmena da se procjena invaliditeta vrati u pravne okvire i da se prestane s primjenom Uputstva po diskrecionoj ocjeni Ljekarske komisije.

6. U Federaciji BiH je usvojen *Zakon o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH* („Službene novine Federacije BiH“, broj 75/21) koji ima implikacije i na djecu sa invaliditetom.
7. U proceduri je imenovanje *Vijeća za osobe s invaliditetom* od strane Vijeća ministara Bosne i Hercegovine kako je to traženom preporukom Ombudsmena u Specijalnom izvještaju o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini (Preporuka Komiteta broj 7.).
8. U Federaciji BiH usvojen je *Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom* (Službene novine Federacije BiH, broj 52/22) kojim je napravljen značajan iskorak u kontekstu poboljšanja položaja porodica sa djecom. Osnovni cilj Zakona jeste da se djeci u Federaciji BiH obezbijede približno jednaki materijalni uslovi za zdrav i pravilan psihofizički razvoj u porodici, te da se pod jednakim uslovima osigura pristup pravima iz oblasti zaštite porodice s djecom. Ovo je posebno važno u kontekstu pitanja različitog propisivanja pojedinih prava u kantonima, što je upravo bio slučaj sa dječijim dodatkom, pa do donošenja ovog Zakona, pojedini kantoni nisu ni isplaćivali dječiji dodatak, dok je iznos dodatka u kantonima varirao u ovisnosti od ekonomske moći kantona. (Preporuka Komiteta broj 41)
9. Evropski sud za ljudska prava u Strazburu donio presudu u predmetu Hadžimejlić i drugi protiv Bosne i Hercegovine³, kojom je utvrdio da su prekršena prava osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost i koje su smještene u ustanove socijalne zaštite. Presudom je utvrđeno da je Bosna i Hercegovina prekršila član 5. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, jer su aplikanti dugi niz godina bili smješteni u ustanovi socijalne zaštite, bez valjanog pravnog osnova, odnosno, bez sudske odluke, s obzirom na to da nije osigurana kontinuirana sudska kontrola opravdanosti i cjelishodnosti zadržavanja aplikanata u ustanovama socijalne zaštite. U toku su *izmjene i dopune Porodičnog zakona Federacije BiH, kao i Zakona o vanpraničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine*, kojima se provode aktivnosti na implementaciji principa na koje je ukazao Evropski sud za ljudska prava u naprijed navedenoj presudi.
10. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je u februaru 2020. godine donijelo Uputstvo s ciljem uređenja postupka i načina namjenskog pravdanja sredstava korisnika kojima su dodijeljena novčana sredstva po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću. Na ovaj način veća je kontrola trošenja sredstava namjenjenih projektnim aktivnostima udruženja. (Preporuka Komiteta broj 7)
11. U Republici Srpskoj usvojen je *Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja* („Službeni glasnik Republike Srpske” broj: 67/20) koji uređuje promocija mentalnog zdravlja, prevencija i rano otkrivanje smetnji u mentalnom zdravlju, prava i obaveze u njegovoj zaštiti i medicinsku intervencija kod lica sa smetnjama u mentalnom zdravlju. Ovim zakonom uređuje se i

³ Presuda Hadžimejlić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, dostupno na http://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/odluke/PRESUDA%20HADZIMEJLIC%20I%20DRUGI%20protiv%20BIH.pdf

povjerljivost podataka iz medicinske dokumentacije i evidencije lica sa smetnjama u mentalnom zdravlju, socijalna inkluzija i život u zajednici, zabrane u zaštiti mentalnog zdravlja, nadzor, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu mentalnog zdravlja. (Preporuka Komiteta broj 27, 29, 33 i 45)

12. Vlada Srpske usvojila je *Strategiju razvoja mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj za period 2020-2030. godine*. Ovom strategijom želi se unaprijediti postojeći i razviti novi načini zaštite mentalnog zdravlja ne samo pojedinaca, već i društva u cjelini. Takođe, cilj je da se smanji pojava mentalnih problema i poremećaja, poveća dostupnost kvalitetnog i pravovremenog pružanja zdravstvenih usluga, rehabilitacije i socijalne inkluzije lica sa smetnjama mentalnog zdravlja, jačajući pri tome njihovu ulogu u odlučivanju u navedenim procesima, a s ciljem povećanja ličnog zadovoljstva, zdravlja građana, smanjenja troškova pružanja usluga u mentalnom zdravlju, te podsticanja ekonomskog i društvenog razvoja.
13. Vlada Republike Srpske usvojila je *Strategiju socijalne zaštite Republike Srpske (2023-2029)* čiji je jedan od ciljeva unapređenje inspeksijskog nadzora u oblasti socijalne zaštite, kontinuirano obezbjeđivanje adekvatnih uslova smještajnog kapaciteta korisnika u ustanovama socijalne zaštite, redefinisane minimalnih uslova za početak rada ustanova socijalne zaštite i obavljanje djelatnosti socijalne zaštite, uspostavljanje sistema licenciranja ustanova socijalne zaštite radi povećanja kvaliteta pružanja usluga i slično.
14. U odnosu na preporuku broj 29. i 31. usvojen je *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine* čime je kreiran pravni okvir za uspostavu nezavisnog preventivnog mehanizma.
15. Uspostavljanjem preventivnog mehanizma u Bosni i Hercegovini vršiće se posjete mjestima koja su posebno izložena mogućnostima torture su mjesta gdje su osobe lišene slobode kao što su ustanove za izvršenje krivičnih sankcija (zatvori i pritvori), policijske stanice, imigracioni centri, ustanove za smještaj osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama (psihijatrijske bolnice, forenzika) koje su počinile krivična djela i sl.
16. Imajući u vidu brojne izazove i probleme s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju kada je riječ o pristupačnosti, Ombudsmeni su tokom 2022. godine sačinili dokument pod nazivom „*Smjernice za unapređenje svakodnevne komunikacije s osobama s invaliditetom*“⁴. Prepoznajući značaj adekvatnog i na ljudskim pravima zasnovanog pristupa osobama s invaliditetom, Ombudsmeni ovim dokumentom nastojali su doprinijeti podizanju svijesti javnosti, javnih organa i pravnih lica o važnosti poštovanja integriteta, dostojanstva i ravnopravnosti osoba s invaliditetom. Prilagođavanje komunikacije jedan je od ključnih načina ostvarivanja ljudskih prava na slobodu izražavanja.

⁴ „Smjernice za unapređenje svakodnevne komunikacije s osobama s invaliditetom“, dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2022120108585014bos.pdf; Dokument je prezentovan javnosti dana, 01.12.2022. godine, povodom obilježavanja Međunarodnog dana osoba s invaliditetom.

IV. GENERALNE ZABRINUTOSTI

- U Bosni i Hercegovini još uvijek ne postoji jedinstvena definicija „invaliditeta“. Trenutačno, različiti entitetski i kantonalni zakonski propisi definišu pojam osobe sa invaliditetom u zavisnosti koju oblast uređuju (zakoni iz oblasti socijalne zaštite, zdravstvene zaštite).
- Na nivou Federacije BiH, Republike Srpske, Brčko distrikta BiH ne postoji baza podataka osoba sa invaliditetom, sa određenim parametrima na osnovu kojih bi se utvrdio tačan broj osoba sa invaliditetom, te njihova struktura, a kao jedna od obaveza istaknuta Izvještajem Evropske komisije je poboljšavanje prikupljanje podataka uključujući podatke razvrstane po spolu još
- Zakoni o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u oba entiteta još uvijek nisu izmijenjeni u smislu preporuka Ombudsmena iz Specijalnog izvještaja o iskustvima o primjeni zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom. Zakon još uvijek nije usvojen u Brčko distriktu BiH.
- U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek nije usvojen Zakon o upotrebi znakovnog jezika, a kako je to predhodno učinjeno na nivou Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik BiH“, broj 75/09 i u Republici Srpskoj („Službeni glasnik RS“, broj 62/18)

Ravnopravnost i nediskriminacija

Zakonom o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini uvršten invaliditet kao osnov diskriminacije koji propisuje da se pozitivne mjere koje za cilj imaju izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom, neće smatrati diskriminacijom (član 5.).

U odnosu na Preporuku pod tačkom 11. Komiteta još uvijek je primjećen nejednak tretman u pogledu:

- neusklađenog rasta invalidnina shodno troškovima života; izuzimanja iz prava na invalidninu jednog broja članova; te različit tretman s obzirom na osnov nastanka invaliditeta.
- nepriznavanja statusa roditelja njegovatelja licima starijim od 30 godina nakon izmjena Zakona o dječijoj zaštiti Republike Srpske. U pitanju su djeca sa trajnim teškim invaliditetom čije je stanje nepormjenjeno, čiji je invaliditet trajan i samo zbog godina života roditelj gubi pravo na status roditelj-njegovatelj. Radi se o roditeljima koji upravo zbog pružanja svakodnevnih njege djetetu ne mogu da rade.
- u vezi ostvarivanja prava na ličnu invalidninu osobama sa invaliditetom koje su invaliditet stekle isključivo u razvojnem periodu, odnosno do navršenih 18 godina života, predviđeno Izmjenama Zakona o socijalnoj zaštiti u Republici Srpskoj. Ombudsmeni smatraju nužnim uskladiti uslove za priznavanje prava na ličnu invalidninu s potrebama lica s invaliditetom, a ne prema vremenu nastanka invaliditeta. U Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikt, lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom razvoju, ostvaruju ovo pravo bez obzira na nastanak invaliditeta.
- po pitanju rješavanja pitanja ostvarivanja prava osoba s invaliditetom i revidiranju zakonodavstva na način da se svim osobama s invaliditetom („ratne i neratne“ osobe s invaliditetom) i omogućavanja jednakog početnog položaja, u smislu osnova za ostvarivanja

prava, kao i da se bezuslovno pristupi realizaciji preporuka Komiteta UN-a za prava osoba s invaliditetom.

Djeca sa invaliditetom

U vezi izvršavanja preporuke Komiteta broj 15 (b), nakon stupanja na snagu Zakona o roditeljima njegovateljima Federacije BiH, bilo je dosta pritužbi u vezi njegove primjene, koje se vezane za propisani postupak revizije donesenih rješenja kojim se priznaje pravo, bez utvrđivanja roka u kojem Federalno ministarstvo rada i socijalne politike taj postupak treba okončati, uz istovremeno odgađanje početka primjene prava utvrđenog rješenjem. Ovakvo zakonsko rješenje u konačnici dovodi podnosiocima zahtjeva, roditelje najtežih kategorija osoba s invaliditetom, u stanje neizvjesnosti da li će i kada će pravo konačno biti priznato, odnosno kada će im se početi isplaćivati naknada. Prema odgovoru koji su Ombudsmeni zaprimili od Ministarstva u narednom periodu će biti pripremljen prijedlog izmjena i dopuna navedenog zakona.

Zakonom o dječijoj zaštiti Republike Srpske kojom je predviđeno pravo na naknadu roditelju njegovatelju uvedeni su uslovi koji isključuju određenu kategoriju lica a tiču se prava na obrazovanje. Naime, navedenim odredbama Zakona propisano je da pravo na naknadu roditelju-njegovatelju ili njegovatelju ostvaruje jedan od roditelja najduže do navršene 30. godine života djeteta koje... 3) nije u mogućnosti da se osposobljava za rad u struci kroz nastavak školovanja prema nalazu stručne komisije, u skladu sa zakonom kojim se uređuje oblast socijalne zaštite. Kako je u konkretnom slučaju u pitanju lice koje je nastavilo školovanje u struci, nesporno je da njena majka ne ostvaruje uslove predviđene Zakonom o dječijoj zaštiti za naknadu roditelju- njegovatelju ili njegovatelju, što su utvrdili i nadležni organi.

Podizanje svijesti

U vezi izvršavanja preporuke broj 17 Komiteta, Ombudsmeni zapažaju nizak nivo svijesti o pravima i potrebama osoba sa invaliditetom. Obraćanja građana ukazuju da zbog prirode invaliditeta, osobe sa invaliditetom često ostaju izolirane i ne poznaju svoja prava, pa i ne traže njihovu zaštitu. U Bosni i Hercegovini se sporadično i nesistemske provode medijske kampanje koje imaju za cilj podizanje svijesti javnosti o potrebama osoba sa invaliditetom i važnosti njihovog uključivanja u društvene tokove.

Pristupačnost

Problemi s kojima se susreću osobe s invaliditetom razlikuju se i od vrste invaliditeta, ali i od oblasti u kojoj ostvaruju određena prava. Međutim, ono što je sasvim sigurno jeste da se sve osobe s invaliditetom susreću s problemom pristupačnosti - arhitektonskoj, informacionoj, medijskoj, pristupačnosti usluga i javnih servisa. Kada je u pitanju izvršavanje Preporuke Komiteta broj 19. (a), pitanje pristupačnosti, u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine najpreciznije su uređena u zakonima o prostornom uređenju i građenju na nivou oba bh. entiteta, te u zakonima u oblasti obrazovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanja, ali ovi propisi tretiraju pitanje pristupačnosti isključivo kao pitanje arhitektonske pristupačnosti i dijelom pristupačnosti opreme koja se ugrađuje u prostor ili zgrade. Osim, djelimično u oblasti zdravstvene zaštite i obrazovanja, nema

odgovarajuće zakonske regulative koja bi uredila oblast pristupačnosti usluga namijenjenih opštoj populaciji i usluga specifično namijenjenih podršci osobama s invaliditetom.

Sistemsko uređenje oblasti informisanja, naročito informacija koje se produkuju u elektronskim formatima i plasiraju putem interneta ili mobilnih aplikacija, shodno Preporuci broj 19 (c) Komiteta u Bosni i Hercegovini nije razvijeno.

Osiguranje adekvatnog broja parking-mjesta za osobe s invaliditetom također je pitanje pristupačnosti. U praksi se često vidi i da ne postoji adekvatno sankcionisanje lica koja su parkirala na parking mjestima označenim za automobile kojima upravljaju lica sa invaliditetom.

Jednakost pred zakonom

U cilju izvršavanja preporuke Komiteta pod tačkom 23., vlasti u Federaciji BiH i Republici Srpskoj su nastojale da razrade zakonske odredbe kroz protokole o postupanju u slučajevima nasilja nad licima sa invaliditetom, sa posebnim osvrtom na seksualno i rodno zasnovano nasilje. Naime, Ombudsmeni BiH su uputili takođe Inicijativu za sačinjavanje Protokola i ukazali nadležnim javnim organima o značaju i neophodnosti uspostavljanja jasnih procedura kada je u pitanju bilo koji oblik seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Ovo pitanje zaslužuje poduziamnje svoebuhvatnih mjera gdje će posebna pažnja biti posvećena zaštiti osoba sa invaliditetom. Podrška osobama s invaliditetom mora biti specijalizovana i prilagođena žrtvi.

Ombudsmeni su tokom 2022. godine istraživali da li institucije u kojima su smještene osobe s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, imaju usvojene pisane procedure za prevenciju, prijavu i pružanje zaštite u slučaju prijave seksualnog i rodno zasnovanog nasilja prema osobama s invaliditetom. Kada osobe s invaliditetom same prijave nasilje, ili kada policijski i tužilački organi po službenoj dužnosti postupaju, od ključne važnosti je edukacija službenih osoba, sudija i tužilaca, koji moraju biti senzibilizirani za specifične slučajeve, kakvi su i ovi.

Pristup pravdi

U cilju izvršavanja Preporuke Komiteta broj 13., Ombudsmeni su preporukom Centrima za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine ukazali da su osobe s invaliditetom rizična grupa u smislu ispoljavanja bilo kojeg vida nasilja, pa i seksualnog i rodno zasnovanog, te da je važno osobama s invaliditetom osigurati efikasan pristup sudu i pravično suđenje, posebno u smislu efikasnosti vođenja postupaka i prava na suđenje u razumnom roku. Ombudsmeni BiH su stava da je bitno osigurati odgovarajuću obuku svih koji rade u pravosuđu, osobito sudaca i tužilaca kao nosilaca pravosudne dužnosti.

Sloboda od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i sloboda od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja

Ustav Bosne i Hercegovine, Ustav Republike Srpske, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, kao i sva četiri krivična zakona na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini zabranjuju sve oblike zlostavljanja, nasilja i eksploatacije svih građana. Takođe, u cilju izvršavanja preporuke Komiteta,

propisani su slučajevi prisilnog zadržavanja. Prisilno zadržavanje moguće je samo u zakonom dozvoljenim slučajevima ukoliko je to neophodno radi zaštite lica i ukoliko lice koje je hospitalizovano ne može da razumije svrhu, prirodu, posljedice, koristi i opasnosti medicinske intervencije, te nije sposobno da dâ pismeni pristanak, što se cijeni u svakom konkretnom slučaju.

Sloboda kretanja i državljanstvo

Pitanje koje je aktuelno niz godina jeste pitanje sukoba nadležnosti centara za socijalni rad, posebno u slučajevima istovremenog postojanja ovlaštenja entitetskih centara za socijalni rad. Konkretni problem javlja se kada osoba s invaliditetom, tačnije lice lišeno poslovne sposobnosti čiji je staratelj centar za socijalni rad jednog entiteta, promijeni prebivalište u drugi entitet.

Pitanje rješavanja sukoba nadležnosti u direktnoj je vezi s ostvarivanjem ljudskih prava. U konkretnom slučaju radi se o sistemskoj podršci licu kojem je oduzeta poslovna sposobnost, ali koje bez obzira na to, ima pravo na slobodu kretanja i učestvovanja u donošenju odluka za koje ima sposobnost. Sloboda kretanja uz podršku u vidu starateljstva koja će pratiti štićenika, predstavlja jedno od osnovnih načela ostvarivanja ljudskih prava. Ombudsmeni su jasno ukazali na potrebu poduzimanja radnji u cilju rješavanja pitanja sukoba nadležnosti centara za socijalni rad koji se nalaze u različitim entitetima, odnosno Brčko distriktu BiH.⁵

Nezavisno življenje i uključenost u zajednice

Osobe s invaliditetom trebaju imati pristup nizu službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i drugim službama za podršku u lokalnoj zajednici, uključujući ličnu asistenciju potrebnu za podršku življenju i uključivanju u zajednicu, i sprečavanje izolacije ili isključenosti iz zajednice. Ombudsmeni su mišljenja da usluge lične asistencije treba da definišu prema specifičnim i individualnim potrebama svakog korisnika, uzimajući u obzir svrhu lične asistencije. Odlukom o uslugama lične asistencije, nadležni trebaju omogućiti svima pod jednakim uslovima angažovanje ličnog asistenta, ne praveći razliku o vrstama invaliditeta. Prilikom procjene o osnovanosti zahtjeva, mjerodavni trebaju vršiti procjenu o činjenicama koje su bitne kako bi se ostvarila svrha lične asistencije a tiču se mogućnosti samostalnog odlučivanja. Ombudsmeni su mišljenja da procjene mogućnosti samostalnog odlučivanja, a time i odobravanja zahtjeva za ličnog asistenta moraju biti individualne za svakog korisnika, jer ni stepen onesposobljenja nije isti kod svih osoba koje imaju utvrđen invaliditet.

Lična pokretljivost

Kada je u pitanju izvršavanje preporuke broj 37. Komiteta, rad na predmetima u Instituciji Ombudsmena pokazao je određene nedostatke pri ostvarivanju prava na ortopedski pomagala za gluhe i nagluhe osobe, kao i u oblasti zakonskog regulisanja prava na znakovni jezik. Prisustvujući konferencijama posvećenim pravima lica s invaliditetom, uočeno je nezadovoljstvo trenutnim stanjem, što stvara obavezu nadležnih institucija da se kontinuirano radi na unapređenju prava kroz modernizaciju ortopedskih pomagala i pomagala nabavljenih po mjeri lica kojem su potrebna.

⁵ P-223/22; Prati se realizacija preporuke;

U Republici Srpskoj se problem javio u oblasti sufinansiranja nabavke slušnog aparata jer, prilikom nabavke slušnog aparata, Fond zdravstvenog osiguranja sufinansira nabavku u visini od 360 KM, bez obzira na cijenu slušnog aparata kao ortopedskog pomagala. Kako potrebe „diktiraju“ i vrstu slušnog aparata, mišljenje je da se sufinansiranje treba odrediti u procentualnom iznosu od visine stvarne cijene slušnog aparata. Ortopedske kuće preporučuju vrstu slušnog aparata nezavisno od volje i želje pojedinaca, a cijene nabavke variraju zavisno od potreba/preporuke.

U Federaciji BiH, prema navodima osoba s invaliditetom, gluhe i nagluhe osobe se suočavaju s problemom održavanja slušnih aparata, nakon što ostvare pravo na ovo ortopedsko pomagalo. Prema saznanjima Ombudsmena, gluhe i nagluhe osobe moraju samostalno kupovati baterije za slušni aparat, čime se dodatno izlažu trošku. Ukazuje se da, nakon ostvarivanja prava na slušni aparat, troškove održavanja istog snose osiguranici.

Poštovanje privatnosti

Zakonom o zaštiti ličnih podataka osigurana je zaštita svim fizičkim osobama na teritoriji Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište u pogledu prava na zakonitu obradu ličnih podataka.

Poštovanje doma i porodice

Ustav Bosne i Hercegovine, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske garantuju svim građanima pravo na dom i porodicu. U Federaciji Bosne i Hercegovine su više kantona usvojeni zakoni o socijalno-neprofitnom stanovanju. Tokom 2019. godine u Republici Srpskoj usvojen je Zakon o socijalnom stanovanju Republike Srpske.⁶

U cilju izvršavanja Preporuke Komiteta pod brojem 41., nadležne vlasti donijele su više zakonskih rješenja navedenih u Pozitivnim aspektima.

Obrazovanje

Provođenje preporuke Komiteta broj 43. dešava se zavisno od pojedinačnih slučajeva i sporadično, o čemu govori praksa Institucije ombudsmena:

- U radu na pojedinačnim žalbama Ombudsmeni su isticali obavezu svih obrazovnih institucija da kontinuirano rade na rješavanju problema pristupačnosti/uklanjanju arhitektonskih barijera, rješavanje otežanog pristupa biblioteci, obezbjeđivanje skenera za prilagođavanje stručne literature i govornih programa.
- Često se u praksi dešava da zbog različitog uređenja obrazovnog sistema u kantonima, dolazi do neujednačenih politika upisa djece s poteškoćama u razvoju u osnovne škole zbog čega su diskriminisana u odnosu na djecu iz drugih kantona, iako su se na inkluziju vlasti obavezale zakonima i međunarodnim ugovorima. Ombudsmeni BiH ističu zabrinutost da još uvijek postoji stigmatizacija prilikom upisa i u osnovnu školu, da nije uzeta u obzir posebna

⁶ Zakon o socijalnom stanovanju Republike Srpske, „Službeni glasnik RS“ broj 54/19

ranjivost, koja ga ne čini nespremnim nego posebnim u odnosu na druge kandidate, da je sam postupak upisa kod izazvao nelagodu, stres i osjećaj bespomoćnosti.

- Ombudsmeni BiH su postupajući u predmetu upisa osobe sa invaliditetom na visokoškolsku ustanovu istakli da se obrazovni sistem mora prilagoditi potrebama osoba sa invaliditetom, te da obrazovne ustanove moraju poduzeti sve raspoložive mjere kako bi se osobe sa invaliditetom integrirale u konvencionalni obrazovni sistem.

Zdravstvena zaštita (Preporuka Komiteta broj 45.)

U okviru istraživanja na pružanju adekvatne zdravstvene zaštite svim licima kojima je neophodna, primijećeno je da postoji nesrazmjer u postupanju i pružanju zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini s obzirom na teritorij gdje osoba sa invaliditetom živi., Ne postoje protokoli/procedure za postupanje medicinskog osoblja prema osobama s invaliditetom niti je propisana obaveza njihovog sačinjavanja, iako bi navedene procedure morale biti javno i vidno istaknute i/ili učinjene dostupnim za osobe s invaliditetom, a čija bi primjena bila obavezna te bi tako mogle znatno doprinijeti boljoj informisanosti ove kategorije građana. Potrebno je osigurati i obuku medicinskog osoblja.

Obavljanje stomatoloških usluga u okviru zdravstvenog sistema treba da bude pristupačno djeci sa poteškoćama u razvoju bez obzira u kojem kantonu se nalaze. Ombudsmeni su uputili Preporuku da se u vezi sa pružanjem stomatoloških usluga poduzmu konkretne i efikasne mjere da se postupak ostvarivanja prava na pružanje stomatoloških usluga osobama sa poteškoćama u razvoju prilagodi kako bi na najlakši mogući način ostvarile prava koja im pripadaju.

Rad i zapošljavanje

U smislu realizacije preporuke Komiteta broj 47, Ombudsmeni BiH će se ostvruti na rezultate istraživanja koje je provedeno za potrebe izrade Specijalnog izvještaja o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Istraživanje je pokazalo da se osobe s invaliditetom prilikom zapošljavanja, ali i na radnom mjestu, susreću s diskriminacijom po osnovu invaliditeta. S druge strane, poslodavci nerijetko imaju predrasude spram zapošljavanja osoba s invaliditetom, smatrajući da zbog invaliditeta neće moći odgovoriti radnim zadacima.

Na teritoriji Brčko distrikta BiH nije usvojen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, iako je to obaveza propisana Ustavom Bosne i Hercegovine i Konvencijom.

Odgovarajući životni standard i socijalna zaštita

Preporuka Komiteta pod brojem 51, kojom se traži revidiranje sistema invalidnina na način da se ukine diskriminatorna praksa na osnovu nastanka invalidnosti, ili mjesta stanovanja nije ispoštovana.

Ombudsmeni su u svojim izvještajima naglašavali da su porodice u kojima se nalaze lica s invaliditetom posebno ugrožene i da je podrška ovim porodicama neophodna, pri tom ne misleći samo na materijalnu podršku nego i na druge vidove podrške (savjetodavne, moralne i sl.).

U cilju postizanja odgovarajućeg životnog standarda i ujednačenosti propisa u Federaciji BiH kojim se uređuje dječiji dodatak za djecu sa invaliditetom i djecu oboljelu od teških/rijetkih bolesti neophodno je ukidanje imovinskog cenzusa za ostvarivanje ovog prava. Ombudsmeni BiH su federalnom ministru rada i socijalne politike i ministrima kantonalnih ministarstava u oblasti socijalne zaštite preporučili da izmijene odredbu člana 4. stav 1. tačka e) Zakona o materijalnoj podršci porodicama sa djecom u Federaciji BiH na način da se primanja po propisima o boračko-invalidskoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti lica s invaliditetom, kao i naknada za vrijeme trajanja nezaposlenosti, ne ubrajaju u prihod domaćinstva. Ovo je posebno značajno s obzirom da prihodovni cenzus nije uslov za ostvarivanje prava na dječiji dodatak za posebno ugrožene kategorije djece u Kantonu Sarajevo, Posavskom kantonu i Tuzlanskom kantonu. Usled navedenog, sve izmjene trebale biti definirane prevashodno kroz federalni zakon, a ne kroz kantonalne propise, jer se radi o ostvarivanju prava na dječiji dodatak koji je reguliran federalnim propisom.

Osobe s invaliditetom suočavaju se s nizom prepreka u svakodnevnom životu, a socio-ekonomsko osnaživanje predstavlja jedan od ključnih izazova s kojim su suočeni. Nepostojanje socijalnog praga u Bosni i Hercegovini i nizak životni standard, koji se ogleda i u niskim iznosima naknada koje osobe s invaliditetom ostvaruju u smislu propisa iz oblasti socijalne zaštite, što je u suprotnosti sa članom 28. UN Konvencije

Sudjelovanje u političkom i javnom životu

Preporuka Komiteta 53. koja se odnosi na izmjenu izbornog zakona i poslovnika koji se odnosi na Centralnu izbornu komisiju kako bi se osiguralo jednako učešće osoba sa invaliditetom u izbornom procesu, kao i omogućavanje osobama lišenim poslovne sposobnosti da glasaju, neometan fizički pristup glasanju, sigurni mehanizmi kako bi se osigurala tajnost glasanja, kao i dostupnost drugih izbornih materijala i informacija u pristupačnim formatima u skladu sa Opštim komentarom broj 2 o pristupačnosti nije izvršena.

Ombudsmeni BiH su izrazili zabrinutost zbog navoda da udruženja osoba s invaliditetom nisu adekvatno uključena u proces izrade propisa, te u vezi s tim, Ombudsmeni su u svojim izvještajima i preporukama podsjetili nadležne da UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom u članu 4. stav (3) propisuje da, prigodom razvoja i sprovođenja politike i zakonodavstva usmjerenih na primjenu ove Konvencije, kao i drugim procesima donošenja odluka o pitanjima koja se neposredno tiču osoba s invaliditetom, države potpisnice će to činiti uz bliske konsultacije i aktivno učešće osoba s invaliditetom, uključujući djecu s invaliditetom, putem organizacija koje ih predstavljaju i zastupaju. Udruženja takođe navode da su njihove primjedbe u procesu donošenja zakonskih rješenja samo formalne naravi, da nisu uvažene, a da važeća zakonska rješenja vode diskriminatornoj praksi.

Učestvovanje u kulturnom životu, rekreaciji, razonodi i sportu

U cilju izvršavanja Preporuke Komiteta broj 55. izmjenama Zakona o sportu u Bosne i Hercegovine (Zakon o sportu u BiH, „Službeni glasnik BiH“, br. 27/08 i 102/09), te Zakonom o sportu

Republike Srpske (Zakon o sportu RS, "Sl. glasnik RS", br. 4/2002, 66/2003, 73/2008 i 102/2008 - ispr.) utvrđene su odredbe kojima se omogućava podrška osobama s invaliditetom sportistima, na koji način je eliminirana diskriminacija. U Federaciji BiH Zakon o sportu nije usvojen.

Statistika i prikupljanje statističkih podataka

Preporuka Komiteta broj 57. nije realizovana kako je Komitet tražio. Naime, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalni zavod za statistiku i Republički zavod za statistiku Republike Srpske, prikupljaju statističke podatke, između ostalog i za oblast "socijalna zaštita" i "stanovništvo", ali se u okviru navedenih parametara podaci ne razvrstavaju o broju osoba sa invaliditetom, vrsti invaliditeta i uzroku nastanka invaliditeta. Statistički podaci o osobama koje su smještene u ustanove socijalne zaštite, korisnicima prava iz socijalne zaštite se prikupljaju, ali osobe koje nisu smještene u ustanove, a imaju invaliditet, ili ne ostvaruju prava iz socijalne zaštite, nisu obuhvaćena statističkim podacima koji se vode.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine

dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić

dr. Nevenko Vranješ